

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โรคไตเป็นปัญหาทางสาธารณสุขที่สำคัญของประเทศไทย โรคไตวายเรื้อรังเป็นโรคที่พบได้บ่อยและมีอัตราการตายสูง จากข้อมูลของกระทรวงสาธารณสุขพบอัตราการตายจากโรคนี้ประมาณ 0.5 ต่อประชากร 1,000 คน โดยมีอัตราสูงสุดเกิดขึ้นในภาคเหนือ (สุภาณี นิยมานนิตย์, เกรียง ตั้งสง่า, สมนึก ดำรงกิจชัยพร, สมเกียรติ วสุวิญญกุล, ถนนอม สุภาพร, อนุตตร จิตตินันท์, 2542) และจากการรายงานจำนวนผู้ป่วยใน ตามกลุ่มสาเหตุป่วยจากสถานบริการสาธารณสุขของกระทรวงสาธารณสุข รายงานภาคกับอัตราป่วยต่อประชากร 100,000 คน พ.ศ. 2541 พบว่า ผู้ป่วยโรคไตวายเรื้อรังทั้งประเทศ (ไม่รวม กทม.) อัตราเท่ากับ 53.7 ในภาคเหนือมีอัตราสูงสุด เท่ากับ 85.1 และจังหวัดเชียงใหม่ มีอัตราเท่ากับ 63.81 (กระทรวงสาธารณสุข, 2544) จากข้อมูลทางสถิติการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมของโรงพยาบาลแมคคอร์มิค จังหวัดเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2542 พบว่า มีจำนวน 1876 ครั้งคิดเป็นค่าใช้จ่ายโดยเฉลี่ยครั้งละ 3,000 บาท รวมเป็นเงินจำนวน 5,628,000 บาท และจากสถิติจำนวนผู้ป่วยที่ได้รับการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2542 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2543 พบว่า เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2542 จำนวนการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม 180 ครั้ง จากจำนวนผู้ป่วยที่เข้ารับการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม 67 ราย เดือนธันวาคม พ.ศ. 2542 จำนวนการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม 206 ครั้ง จากจำนวนผู้ป่วยที่เข้ารับการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม 76 ราย และเดือนมกราคม พ.ศ. 2543 จำนวนการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม 200 ครั้ง จากจำนวนผู้ป่วยที่เข้ารับการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม 77 ราย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มของการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมเพิ่มมากขึ้น (แผนกไตเทียม โรงพยาบาลแมคคอร์มิค, 2543) อาการแสดงของผู้ป่วยไตวายเรื้อรังมีทุกระบบของร่างกาย ได้แก่ คลื่นไส้ อาเจียน เหนื่อยหอบ เป็นต้น ซึ่งเป็นผลมาจากการคั่งของของเสียที่ร่างกายไม่สามารถขับออกได้ นอกจากนี้ยังส่งผลถึงจิตใจ เนื่องจากการสูญเสียภาพลักษณ์ สูญเสียงานก่อให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจตามมา จากการรักษาด้วยเครื่องไตเทียมมีค่าใช้จ่ายสูงมากเพราะต้องทำอย่างต่อเนื่องกัน 2 - 3 ครั้งต่อสัปดาห์ ถ้ารักษาในโรงพยาบาลเอกชนผู้ป่วยต้องเสียค่าใช้จ่ายครั้งละ 3,000-4,000 บาท หรือประมาณ 300,000-

400,000 บาทต่อปี ส่วนในโรงพยาบาลของรัฐค่าใช้จ่ายน้อยลงประมาณครึ่งหนึ่ง แต่ด้วยความสามารถในการรักษา ผู้ป่วยมีจำกัดทำให้กลุ่มผู้ป่วยที่สามารถเสียค่าใช้จ่ายสามารถมีชีวิตยืนยาวอยู่ได้ ส่วนกลุ่มที่ไม่สามารถเสียค่าใช้จ่ายซึ่งเป็นกลุ่มจำนวนมากต้องเสียชีวิตไป (ศิริพันธ์ กิตติสุขสถิต, จรรยา เศรษฐบุตร, สุพัฒน์ วาณิชการ, สุพรชัย กองพัฒนากุล, 2538)

ภาวะขาดสารอาหารพบได้บ่อย ในผู้ป่วยที่ได้รับการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมและพบความสัมพันธ์ระหว่างภาวะขาดสารอาหารกับอัตราการเจ็บป่วย และอัตราการตายที่เพิ่มขึ้นจากรายงานในต่างประเทศ พบอาการแสดงของภาวะขาดสารอาหารร้อยละ 10-70 ของผู้ป่วยที่ฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม สำหรับประเทศไทยยังมีการศึกษาภาวะโภชนาการ ในผู้ป่วยไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษา โดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมค่อนข้างน้อย การศึกษาที่โรงพยาบาลราชวิถีในปี พ.ศ. 2536-2537 พบภาวะขาดสารอาหารอย่างรุนแรงถึงร้อยละ 60 ของผู้ป่วยที่ฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม มีปัจจัยหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับการเกิดภาวะขาดสารอาหาร ได้แก่ ความผิดปกติในเมตาบอลิซึมของโปรตีนและพลังงาน ความแปรปรวนในระบบฮอร์โมน การบริโภคอาหารลดลงเนื่องจากอาการเบื่ออาหารและคลื่นไส้อาเจียน รวมทั้งโรคพื้นฐานของผู้ป่วยเองตลอดจนภาวะแทรกซ้อนต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น ภาวะติดเชื้อทำให้ผู้ป่วยมีภาวะขาดสารอาหารมากขึ้น (ประเสริฐ ธนกิจจารุ, 2540) จากการศึกษาของลาซาลัส (Lazarus, 1993) พบว่าภาวะขาดสารอาหารในผู้ป่วยที่ได้รับการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายอย่าง ดังนี้ การได้รับอาหารน้อยลง การสูญเสียสารอาหารเพิ่มขึ้นระหว่างทำการรักษาและมีการเปลี่ยนแปลงการเผาผลาญอาหาร ซึ่งเป็นปัจจัยหลักตามลำดับ ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการแพทย์ ถึงความสำคัญของการป้องกันและรักษาโรค โดยการได้รับอาหารที่เหมาะสมกับโรค จะช่วยบรรเทาและ/หรือรักษาอาการของโรคได้ เช่น โรคไต โรคเบาหวาน ภาวะไขมันในเลือดสูง เป็นต้น (วลัย อินทรมพรรย์, 2540)

ความรู้เป็นสิ่งสำคัญในการช่วยให้บุคคลมีพฤติกรรมต่างๆ โดยความรู้เป็นปัจจัยพื้นฐานให้บุคคลรู้จักคิดและทำให้เกิดแรงจูงใจที่จะปฏิบัติพฤติกรรมนั้นๆ อาจกล่าวได้ว่าก่อนที่บุคคลจะมีพฤติกรรมอย่างไร บุคคลนั้นต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ก่อนและมีความพึงพอใจในการปฏิบัติพฤติกรรม (สุมาลี อุณแสง, 2537) ดังนั้นความรู้จึงมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมบริโภคอาหาร โดยการมีความรู้ทางโภชนาการที่ถูกต้องช่วยให้ผู้ป่วยไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษาโดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม สามารถเลือกบริโภคอาหารได้อย่างถูกต้องเหมาะสมกับโรคและการรักษาที่ได้รับ การบริโภคอาหารที่ถูกต้องช่วยลดการสร้างและสะสมของเสียในร่างกาย หากผู้ป่วยไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษา โดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมที่ไม่ปฏิบัติตามแผนการรักษา ได้แก่ การรับประทานอาหารและยา การมาพบแพทย์และการฟอกเลือดด้วย

เครื่องไตเทียมตามนัด เป็นต้น ทำให้การรักษาได้ผลไม่เต็มที่และทำให้อัตราการตายของผู้ป่วยสูงกว่าผู้ป่วยเรื้อรังโรคอื่น ซึ่งมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยอย่างมาก (นัยนา พิพัฒน์วณิชชา, 2535)

คุณภาพชีวิตเป็นสิ่งสำคัญและเป็นจุดมุ่งหมายในการดำรงชีวิตของบุคคล ซึ่งมุ่งหวังที่จะทำให้ชีวิตของตนมีคุณภาพสูงสุดในแนวที่ตนปรารถนา ไม่ว่าจะในภาวะปกติหรือเจ็บป่วย เช่นเดียวกันในผู้ป่วยไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษา โดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมย่อมต้องการ การมีชีวิตที่ดี ความรู้สึกมีความสุขและความพึงพอใจในชีวิตของตน มีผู้กล่าวถึงความ ต้องการของมนุษย์ในด้านต่างๆ หลายท่าน เช่น โอเร็ม (Orem, อ้างในนัยนา พิพัฒน์วณิชชา, 2535) ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตว่าเป็นการรับรู้ถึงภาวะที่ปรากฏอยู่ของตนเอง ซึ่งแสดงออก โดยความพึงพอใจ ความยินดีและการมีความสุข บุคคลจะสามารถมีคุณภาพชีวิตที่ดีได้แม้จะมีความ คิดปกติของโครงสร้างและการทำงานของร่างกาย และ แคมป์เบล (Campbell et al., อ้าง ในอัญชลี ตริตระการ, 2540) กล่าวว่าคุณภาพชีวิตเป็นมิติที่มีหลาย รูปแบบ เน้นเป็นพิเศษที่ ความสุขและความพึงพอใจในชีวิตที่แต่ละคน เปรียบเทียบความคิดเห็นต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่กับ สถานการณ์ที่เขาอยากให้เป็น แนวความคิดของมาสโลว์ (Maslow, อ้างในจิตตวดี เจริญทอง, 2542) เป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายได้อธิบายแนวคิด เกี่ยวกับความต้องการและความพึงพอใจของ มนุษย์ตามทฤษฎีแรงจูงใจ (motivation theory) ซึ่งสามารถอธิบายว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความ ต้องการอยู่เสมอและมนุษย์มีลักษณะเฉพาะคือการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ ปรารถนา เมื่อใดที่มีความต้องการเกิดขึ้น (need) มีแรงขับหรือแรงจูงใจทำให้เกิดพฤติกรรมหรือ การกระทำ (action) เพื่อให้ได้มาซึ่งการตอบสนองความต้องการที่เกิดขึ้นจนเกิดความพึงพอใจ (satisfaction) จากการที่ได้บรรลุวัตถุประสงค์ตามความต้องการ หรือความปรารถนาขั้นพื้นฐาน ของบุคคล และเพิ่มความต้องการจากระดับต่ำสู่ระดับสูงขึ้นตามลำดับ โดยเริ่มต้นจากความ ต้องการทางด้านร่างกาย (physiological needs) ซึ่งเป็นความต้องการขั้นพื้นฐาน เมื่อบุคคลได้ รับการตอบสนองในขั้นนี้จึงเกิดความพึงพอใจแล้ว เกิดแรงจูงใจทำให้บุคคลมีความต้องการด้าน ความปลอดภัย (safety and security needs) ด้านความรักและความเป็นเจ้าของ (love needs and belonging needs) ความต้องการด้านความภาคภูมิใจ (esteem needs) และความต้องการด้าน การประจักษ์ในคุณค่าของตนเอง (needs for self actualization) ซึ่งเป็นความต้องการของบุคคล ในขั้นสูงสุด ถึงแม้โรคไตวายเรื้อรังเป็นโรคที่รักษาไม่หายขาดและจำเป็นต้องรับการรักษาที่ ต่อเนื่องตลอดไป แต่ผู้ป่วยไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษาโดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม สามารถมีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ หากได้รับการตอบสนองความต้องการในแนวที่ตนปรารถนา

เนื่องจากยังไม่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้ป่วยไตวายเรื้อรัง ที่ได้รับการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมในเรื่องความรู้ทางโภชนาการ พฤติกรรมการบริโภคอาหารและคุณภาพชีวิตด้วยเหตุนี้จึงมีความสนใจที่จะศึกษาความรู้ทางโภชนาการ พฤติกรรมการบริโภคอาหารและคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษาโดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม เพื่อเป็นแนวทางในการส่งเสริมความรู้ทางโภชนาการ พฤติกรรมการบริโภคอาหารและคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยให้ดียิ่งขึ้น โดยใช้กรอบแนวคิดของมาสโลว์เป็นแนวทางในการประเมินคุณภาพชีวิตเนื่องจากเป็นแนวคิดที่เริ่มจากพื้นฐานความต้องการขั้นต่ำของมนุษย์และพัฒนาขึ้นจนถึงขั้นสูงสุด

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ทางโภชนาการของผู้ป่วยโรคไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษาโดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมกับปัจจัยส่วนบุคคลในเรื่องเพศ อายุ สถานภาพสมรส การศึกษาและระยะเวลาในการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการบริโภคอาหารของผู้ป่วยโรคไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษาโดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมกับปัจจัยส่วนบุคคลในเรื่องเพศ อายุ สถานภาพสมรส การศึกษาและระยะเวลาในการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม
3. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยโรคไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษาโดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมกับปัจจัยส่วนบุคคลในเรื่องเพศ อายุ สถานภาพสมรส การศึกษา และระยะเวลาในการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม
4. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ทางโภชนาการ พฤติกรรมการบริโภคอาหารและคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยโรคไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษา โดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม

สมมุติฐานในการศึกษา

1. ความรู้ทางโภชนาการของผู้ป่วยไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษาโดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมมีความสัมพันธ์กับปัจจัยส่วนบุคคลในเรื่องเพศ อายุ สถานภาพสมรส การศึกษา และระยะเวลาในการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม
2. พฤติกรรมการบริโภคอาหารของผู้ป่วยไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษาโดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมมีความสัมพันธ์กับปัจจัยส่วนบุคคลในเรื่องเพศ อายุ สถานภาพสมรส การศึกษาและระยะเวลาในการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม

3. คุณภาพชีวิตของผู้ป่วยไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษาโดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมมีความสัมพันธ์กับปัจจัยส่วนบุคคลในเรื่อง เพศ อายุ สถานภาพสมรส การศึกษาและระยะเวลาในการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม

4. ความรู้ทางโภชนาการ พฤติกรรมการบริโภคอาหารและคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษา โดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมมีความสัมพันธ์กัน

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้ ได้แก่ ผู้ป่วยโรคไตวายเรื้อรัง ที่ได้รับการรักษาโดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม ที่มาเข้ารับการรักษาที่แผนกไตเทียม โรงพยาบาลแมคคอร์มิค จังหวัดเชียงใหม่

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้ป่วยโรคไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษาโดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม ที่มาเข้ารับการรักษาที่แผนกไตเทียม โรงพยาบาลแมคคอร์มิค จังหวัดเชียงใหม่ ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2543 จำนวน 43 ราย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาคั้งนี้ ได้กำหนดประเด็นศึกษาถึง ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยส่วนบุคคลกับความรู้ทางโภชนาการ พฤติกรรมการบริโภคอาหารและคุณภาพชีวิต

นิยามศัพท์เฉพาะ

ผู้ป่วยไตวายเรื้อรัง หมายถึง ผู้ที่ได้รับการวินิจฉัยจากแพทย์ว่ามีการทำลายของหน่วยไตทั้งสองข้างอย่างถาวร ทำให้ไตไม่สามารถทำหน้าที่ในการขับของเสีย รวมทั้งการคงความสมดุลของน้ำและเกลือแร่ต่างๆ ภายในร่างกายให้เป็นไปตามปกติ จำเป็นต้องได้รับการรักษาโดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม

การฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม หมายถึง การทำให้เลือดของผู้ป่วยสัมผัสกับน้ำยาฟอกเลือด โดยมีเยื่อกั้นกลางที่มีคุณสมบัติยอมให้สารโมเลกุลเล็กผ่านไปได้อย่างสะดวก เพื่อจะได้มีการแลกเปลี่ยนสารต่างๆ เช่น สารยูเรียในโตรเจน ครีเอตินินในกระแสเลือด เกลือแร่และน้ำระหว่างผู้ป่วยกับน้ำยาฟอกเลือด โดยใช้อุปกรณ์ทางการแพทย์

ความรู้ทางโภชนาการ หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับอาหารที่ผู้ป่วยไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษาโดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมควรบริโภคและไม่ควรบริโภค ซึ่งประเมินโดยใช้แบบสัมภาษณ์ความรู้ทางโภชนาการที่ผู้ศึกษาสร้างขึ้น

พฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหาร หมายถึง การบริโภคอาหารของผู้ป่วยไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษาโดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมซึ่งปฏิบัติเป็นประจำในแต่ละวัน ได้แก่ ความถี่และปริมาณของอาหารที่บริโภค ซึ่งประเมินโดยแบบสัมภาษณ์พฤติกรรมกรรมการบริโภคอาหารที่ผู้ศึกษาสร้างขึ้น

คุณภาพชีวิตของผู้ป่วยไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษาโดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียม หมายถึง ความพึงพอใจต่อการได้รับการตอบสนองความต้องการ 5 ด้าน ประกอบด้วยความต้องการทางด้านร่างกาย ความต้องการด้านความปลอดภัย ความต้องการด้านความรักและความเป็นเจ้าของ ความต้องการด้านความภาคภูมิใจและความต้องการด้านการประจักษ์ในคุณค่าของตนเองของผู้ป่วยไตวายเรื้อรังที่ได้รับการรักษา โดยการฟอกเลือดด้วยเครื่องไตเทียมตามกรอบแนวคิดของมาสโลว์ ซึ่งประเมินโดยแบบสัมภาษณ์คุณภาพชีวิตดัดแปลงมาจากนฤมล ศาสตร์สุข (2540)